

Som hos Avdem er der tale om en lokalundersøgelse, men primært med en kvantitativ tilgang, hvilket emnet, den demografiske transitions første fase, den faldende spædbørnsdødelighed, vel også lægger op til. Men det er hans fortjeneste at det lykkes ham at finde en fin balance med det kvalitative materiale.

I det hele taget er undersøgelsen meget nuanceret også i sine forklaringer. Brändström finder ud af, at det var fraværet af amning, som var årsag til den høje spædbørnsdødelighed i lokalområdet (40% omkring 1820). Børn i landdistrikterne fik lige fra fødslen sur komælk af diehorn, hvorfor mange døde i 2. til 3. uge af diarré. Med amningens udbredelse, fremmet gennem oplysning, blev børnedødeligheden halveret over en 50 årige periode. Ved at sammenligne med andre lokalområder, hvor børn blev ammet, men mange døde, må han dog konkludere, at det er vigtigt at fastholde kompleksiteten i mortalitetsnedgangen. Dødelighedsfaldet tolkes som »en påvirkelig social proces«, hvor amning, spædbørnpleje og hygiejne spiller ind, selv om rammerne er bestemt af økonomiske og sociale forhold. Denne konklusion når han ikke kun til gennem en kvantitativ analyse, men også ved at undersøge udviklingen indenfor folkeoplysningen, hvor propagandaen for amning og bedre spædbørnspleje tog til. Desuden har han et kapitel, hvor han forsøger at kortlægge mødrenes rolle. Det, der kendetegner de familier, hvor der dør mange børn, er bl.a. at mødrene enten er unge eller gamle, samt at de føder børn i en meget kort periode og med korte intervaller. Dermed kommer fertiliteten i fokus, og undersøgelsen støder på sin egen begrænsning ved kun at fokusere på den ene side af den demografiske transition, faldet i dødelighed og undlade at se på den faldende fertilitet. Netop fordi Brändström så meget betoner, at der ikke findes én forklaring, men flere, kunne det faktum, at kvinder føder færre børn give disse bedre overlevelseschancer. Forfatteren polemiserer mod det standpunkt, at den høje dødelighed blandt spædbørn skulle skyldes mødrenes manglende kærlighed, men måske betød det noget, når der var færre småbørn om at dele moderens kærlighed. Også denne undersøgelse er med til at relativere, hvad vi forstår ved vigtige historiske begivenheder og fænomener. Tog de sociale forandringer fra slutningen af det 19 århundrede og som har formet det samfund vi lever i nu, ikke netop sin begyndelse i mortalitetsnedgangen? Brändström siger det ikke så direkte, men jeg tror, der er meget om snakken.

Bente Rosenbeck

HENNING POULSEN: *Fra Krig til krig, 1914–1945*. Aschehougs Verdenshistorie 13.

Redaktører Knut Helle, Jarle Simensen, Sven Tägil og Kåre Tønnesson. Oslo, H. Aschehoug, 1982. 272 s. Ill.

Henning Poulsens afsnit i denne store verdenshistorie er et velskrevet bidrag til tidens oversigtslitteratur. Fremstillingen er præget af megen kontant viden og en høj grad af præcision. Historien forsvinder ikke i strukturer eller teoretiske rammebeskrivelser, men består af kød og blod, dvs. den beskæftiger sig indgående med de mange farverige historiske personligheder og den ofte meget forskellige udvikling i de mange lande og områder. Bogen dækker alle dele af samfundslivet – forholdet mellem staterne, økonomien, leveforhold, partiudviklingen og kulturen i bred forstand. Der er udførlige afsnit om ikke-europæiske forhold. Bogen er

rigt illustreret, både med fotos og historiemalerier. Der er mange kort. Indtrykket af de enkelte sider er måske endda vel flimrende, for ud over teksten er der lange billedtekster samt særlige afsnit i indramning, hvor personer, begreber eller enkeltbegivenheder behandles. Undertiden er man i vildrede med, hvor på siden man bedst begynder sin læsning. Der kan være gentagelser i den egentlige tekst og billedtekst (f.eks. s. 39), og det sker også, at de to tekstformer ikke er helt enige (s. 188).

Det har åbenbart ikke været sigtet at give en diskuterende fremstilling. Kun få steder får man indtryk af, at forfatterens version er en af flere mulige. Med forfatterens tidligere produktion in mente kan det ikke undre, at afsnittet om fascismen og nazismen i større grad end de øvrige afsnit giver indblik i forskningsdebatten. Her mærkes dyb fortrolighed med speciallitteraturen og her leveres indirekte mange polemiske hug mod altfor udbredte, primitive opfattelser af disse fænomener.

Det er svært af fremhæve nogle afsnit frem for andre, for stort set får læserne god besked på alle områder. Stofmængden taget i betragtning må det siges at være lykkedes meget fint. Forfatteren konstaterer med rette, at Europa 1914–45 nok blev svækket, men at det på ingen måde var i ubrudt nedgang. Bare for en 15–20 år siden var de fleste udenlandske verdenshistorier uvægerligt præget af synspunktet om Europas nedgang. Det har ændret sig i de senere år, og dette værk er udtryk for samme tendens. Ligeledes i polemik mod synspunkter om sociale revolutioners store betydning betoner forfatteren, at nationalismen var den stærkeste faktor i perioden. Den tredje centrale faktor, der fremhæves, er massernes voksende betydning i politik, således som det også sås i fascismen.

Det ville være svært, om der ikke var fejl i et værk af denne karakter eller opfattelser, som kan diskuteres. Jeg vil pege på nogle få. Da teksten synes at være skrevet senest 1981 (s. 251) kan det undre, at litteraturoversigten, bortset fra temaet fascisme-nazisme, mest henviser til ældre værker. Det mærkes undertiden i fremstillingen: Udenrigsminister Curzon var ikke formand for nogen kommission, der skulle fastlægge en polsk-sovjetisk grænse, men hans navn stod i 1920 på et telegram, der – iøvrigt på en uklar måde – greb tilbage til et forslag fra 1919 om en foreløbig, administrativ polsk minimumsgrænse (s. 56). Den franske indgriben i Sydrusland skete *efter* våbenstilstanden november 1918, men ophørte i forbindelse med mytterier april 1919 (s. 80–81). Statschefen J. Pilsudski sejrede august 1920 ikke over russerne ved fransk hjælp. Der var ingen franske tropper, og krigsplanen var polsk. Lederen af den franske mission i Polen, General Weygand, havde tværtimod ordre om at styrte Pilsudski (s. 82). Arbejdsbøger blev indført i Sovjet allerede i 1931 (s. 90). Italien meldte sig først ud af Folkeforbundet december 1937, dvs. *ikke* før Den Spanske Borgerkrig, men længe efter dens start (s. 180). Kong Alfonso XIII abdicerede ikke i 1931, men forlod landet. De spanske socialister var netop *ikke* medlemmer af Folkefrontsregeringen foråret 1936 (s. 180). Bombningen af Guernica fandt sted 26. april 1937 (s. 181). De polske og ungarske krav blev ikke tilgodeset i Münchenaftalen. Polen gennemtvang sine krav ved et ultimatum og påfølgende militær besættelse. Ungarn måtte vente til en tysk-italiensk voldgift afgørelse 2. november 1938. Billedteksten til Hitler-N. Chamberlain brevvekslingen er tydeligt for enhver forkert (s. 185).

Nogle væsentlige forhold omtales ikke. Det gælder terroren allerede i Lenins tid (1917–24), der ellers er veldokumenteret i nyere forskning. Det omfattende slavearbejde i Stalins GULAG forbigås i tavshed. Sovjets rolle under Warszawa-

opstanden 1944 diskuteres ikke. Der er ingen omtale af rigskansler H. Brüning (1930–32) restaurationspolitik og dens betydning for overgangen mellem Weimardemokrati og Hitlerdiktatur. Hitlers aftale i 1933 med Vatikanet nævnes ikke. I diskussionen om oberst Hossbachs notat 5. november 1937 undlader forfatteren at nævne, at de militære direktiver om Tjekkosllovakiet blev ændret lige efter (s. 183). Udsiftningen i den tyske hærledelse februar 1938 nævnes sært nok heller ikke. Begge træk ville ellers styrke den forskningsretning, der modsat A. J. P. Taylor finder Hitlers politik aggressiv. Beskrivelsen af Polens politik foråret 1939 er ikke holdbar. Den polske ledelse var afvisende før den engelske garanti blev givet i marts 1939, og den var efter den tid smidig nok til selv at foreslå et kompromis om Danzig (polsk-tysk fællesstyre). Hitler var dog ikke interesseret. Det var således ikke polsk stejthed, der førte til Hitlers angreb 1. september. S. 245–46 ses en udførlig omtale af Churchills forslag om en procentfordeling af indflydelse i dele af Østeuropa den 9. oktober 1944. Men der er ingen omtale af, at russerne i forhandlingerne den næste dag ønskede nogle af de procentsatser ændret i sovjetisk favør, f.eks. angående Ungarn. Der var derfor næppe heller en engelsk-sovjetisk forståelse om magtfordelingen i Østeuropa.

Disse kritiske bemærkninger skal ikke tilsløre, at dette bind i Aschehougs Verdenshistorie iøvrigt er et meget solidt og kyndigt skrevet værk. Og det letlæste norske sprog bør bestemt ikke afholde nogen fra at læse det.

Kay Lundgreen-Nielsen

AUGUST WIEMANN ERIKSEN: Eksportrådgivning i Danmark 1910–1921. Privat eller statslig opgave. Striden i erhvervsorganisationer og centraladministration om oprettelse af et statsligt oplysningsorgan for eksporterhvervene. Administrationshistoriske studier bd. 9, udgivet af Rigsarkivet. Kbh., G.E.C. Gads Forlag, 1984. 198 s.

I Rigsarkivets sobre og vidtfavnende serie om forskellige sider af ældre dansk civiladministration er det 20. århundrede repræsenteret med et ganske spændende emneområde: det private erhvervslivs relationer til den offentlige sektor. Området er meget aktuelt og har både et magtmæssigt aspekt af styring og gensidig kontrol og et økonomisk aspekt af tilskud og samvirke i fælles interesse. Emnet kan give anledning til overvejelser over så centrale og diskuterede emner som korporative elementer i statens ledelse, bureaukratisering, organisationsdannelse, sammenhængen mellem udenrigsøkonomiske og andre udenrigspolitiske områder, og i kronologisk sammenhæng spørgsmålet om tiden omkring 1. Verdenskrig som et gennembrud for en række af vor tids karakteristiske samfundstræk.

August Wiemann Eriksen går imidlertid forsigtigt og konkret til værks. Kun i en kort indledning gør han opmærksom på, at han har fat i et hjørne af de store debatemner (s. 11–12), og han refererer desværre ikke meget til dem sidenhen. I stedet følger han grundigt, omend relativt snævert, forhandlingerne i organisationer, rigsdag og en nedsat kommission om den præcise udførelse og ministerielle placering af dansk eksportrådgivning. Han kan her fremlægge nyt materiale fra ministeriers, organisationers, partiers og privates arkiver og derved kaste lys over